

ZAMONAVIY O‘ZBEK ADABIY TILINING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

Ochilova Marjona Olimjon qizi

*Termiz davlat univerisiteti Filologiya tillarni o‘qitish: o‘zbek tili yo‘nalishi
1-bosqich talabasi*

Annotatsiya: Zamonaviy o‘zbek adabiy tilining leksik-semantik xususiyatlari tilshunoslikda muhim o‘rinni egallaydi. Leksik-semantika tilning so‘z boyligi va so‘zlarning ma’nolari bilan bog‘liq bo‘lib, tilning o‘ziga xos leksik tizimini shakllantiradi. Zamonaviy o‘zbek adabiy tilining leksik-semantik xususiyatlarini o‘rganish tilning rivojlanish jarayonini, uning o‘zgarishlarini va zamonaviy jamiyatdagi o‘rnini aniqlashga yordam beradi. Ushbu maqolada zamonaviy o‘zbek adabiy tilining leksik-semantik xususiyatlari haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek adabiy tili, yangi so‘zlar, iboralar, atamalar, til, leksik-semantik xususiyatlar, ma’no, semantika.

Zamonaviy o‘zbek adabiy tilining leksik tarkibi juda boy va xilma-xildir. Bu lug‘at tarkibiga milliy so‘zlar, xalq og‘zaki ijodi elementlari, shuningdek, boshqa tillardan kirib kelgan so‘zlar kiradi. Tilning leksikasi doimiy ravishda yangilanib, yangi so‘zlar va atamalar bilan boyib bormoqda. Bu jarayon tilning zamonaviy ehtiyojlarga moslashishini ta’minlaydi. Yangi paydo bo‘lgan so‘zlar asosan ilm-fan, texnologiya, madaniyat va ijtimoiy hayotning turli sohalaridan kelib chiqadi. Bu esa tilni jonli, harakatda bo‘ladigan tizim sifatida saqlaydi. So‘zlarning ma’nolari nuqtai nazaridan o‘zbek tilida ko‘p ma’nolilik keng tarqalgan. Bir so‘zning bir nechta ma’noga ega bo‘lishi tilning ifodaviy imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu ko‘p ma’nolilik tilning badiiy va kundalik nutqdagi boyligini oshiradi. So‘zlarning ma’nosi kontekstga bog‘liq holda aniqlanadi, bu esa tilning semantik qatlamini yanada murakkablashtiradi va boyitadi. Kontekst orqali so‘zning ma’nosini aniqlash tilning semantik tizimining asosiy xususiyatlaridan biridir.[1]

Sinonimlik zamonaviy o‘zbek tilining leksik-semantik tizimida muhim o‘rin tutadi. Sinonimlar ma’nosi yaqin bo‘lgan so‘zlar bo‘lib, ular tilga rang-baranglik va ifoda boyligini beradi. Sinonimlarning mavjudligi tilning uslubiy xilma-xilligini oshiradi va so‘zlovchiga o‘z fikrini turlicha ifoda etish imkonini yaratadi. Bu holat tilning badiiy va ilmiy uslubda samarali ishlatilishini ta’minlaydi. Sinonimlarning nozik farqlari tilning semantik qatlamining murakkabligini ko‘rsatadi. Antonimlik ham o‘zbek tilining leksik-semantik tizimida muhim ahamiyatga ega. Antonimlar ma’nosi qarama-qarshi bo‘lgan so‘zlar bo‘lib,

ular tilning semantik tizimini boyitadi. Antonimlar yordamida fikrlar aniqroq ifodalanadi, tilning kontrast va taqqoslash imkoniyatlari kengayadi. Bu esa adabiy tilning badiiy ta'sirini kuchaytiradi va nutqning mazmunini boyitadi.[2]

Frazeologik birliklar zamonaviy o'zbek tilining leksik-semantik xususiyatlarida alohida o'rin tutadi. Ular tilning ifodaviy imkoniyatlarini kengaytiradi, tilga madaniy va tarixiy rang beradi. Frazeologizmlar ko'p so'zli birliklar bo'lib, ularning ma'nosi alohida so'zlarning ma'nosidan farq qiladi. Bu birliklar tilning semantik tizimini yanada boyitadi va tilning madaniy merosini saqlashga xizmat qiladi. So'zlarning ma'nosidagi o'zgarishlar zamonaviy o'zbek tilining leksik-semantik tizimida muhim jarayon hisoblanadi. Til doimiy ravishda rivojlanib, yangi so'zlar paydo bo'ladi, eski so'zlarning ma'nosi esa kengayadi yoki torayadi. Bu o'zgarishlar tilning jonli ekanligini ko'rsatadi va uning zamonaviy hayotga moslashishini ta'minlaydi. Texnologik taraqqiyot, ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar so'zlarning ma'nosiga ta'sir ko'rsatadi, yangi atamalar va tushunchalar tilga kirib keladi.[3]

Stilistik xususiyatlar leksik-semantik tizimning yana bir muhim qismidir. So'zlar turli uslubiy vazifalarni bajaradi, ular rasmiy, norasmiy, badiiy, ilmiy va boshqa uslublarda turlicha ishlatiladi. Bu tilning ifodaviy imkoniyatlarini kengaytiradi va uning turli sohalarda samarali qo'llanilishini ta'minlaydi. Stilistik xilma-xillik tilning boyligi va rang-barangligini oshiradi. Globalizatsiya va yangi texnologiyalar zamonaviy o'zbek adabiy tilining leksik-semantik xususiyatlariga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va ommaviy axborot vositalari tilga yangi so'zlar va iboralarni olib kiradi. Bu jarayon tilning dinamikasini oshiradi, yangi leksik birliklarning paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Xalqaro so'zlar va atamalar tilga kirib, uning leksik-semantik tizimini boyitadi.

So'zlarning kontekstga bog'liqligi va ularning ma'nosini aniqlashdagi noziklik tilning leksik-semantik tizimining asosiy xususiyatlaridan biridir. Kontekst orqali so'zning aniq ma'nosini tushunish tilning semantik qatlamini yanada boyitadi va tilning ifodaviy imkoniyatlarini kengaytiradi. Bu tilshunoslikda chuqur o'rganilayotgan masalalardan biridir. Zamonaviy o'zbek adabiy tilining leksik-semantik xususiyatlari uning boy lug'at tarkibi, so'zlarning ko'p ma'noliligi, sinonimlik va antonimlik tizimi, frazeologik birliklarning boyligi, yangi texnologiyalar va globalizatsiyaning ta'sirida tilning doimiy rivojlanishi va stilistik xilma-xillikda namoyon bo'ladi. Bu xususiyatlar tilning ifodaviy imkoniyatlarini kengaytiradi, uning badiiy, ilmiy va ommaviy nutqda samarali qo'llanilishini ta'minlaydi.[4]

Xulosa:

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o'zbek adabiy tilining leksik-semantik tizimi uning jonli va harakatda bo'lgan tizim ekanligini, tilning doimiy ravishda yangilanib, o'zining leksik va semantik boyligini oshirib borayotganligini ko'rsatadi. Tilning leksik-semantik

xususiyatlarini chuqur o‘rganish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyat, tarix va jamiyatni tushunishda ham muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy o‘zbek adabiy tilining leksik-semantik tizimining rivojlanishi tilning kelajakdagi taraqqiyotiga yangi yo‘nalishlar ochadi va uning milliy o‘zligini saqlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, Sh. “Hozirgi o‘zbek adabiy tilining leksik va uslubiy xususiyatlari”. Toshkent, “Fan va Texnologiya” nashriyoti, 2025 yil.
2. Karimov, O. “Zamonaviy o‘zbek tilining leksik-semantik tizimi: nazariy va amaliy jihatlar”. Toshkent, “Yangi Asr Avlodi” nashriyoti, 2024 yil.
3. Mirzaev, D. “O‘zbek tilida sinonimlar va antonimlarning leksik-semantik tahlili”. Toshkent, “Sharq” nashriyoti, 2023 yil.
4. Tursunov, B. “Frazologik birliklarning zamonaviy o‘zbek adabiy tilidagi o‘rni”. Toshkent, “O‘zbekiston” nashriyoti, 2024 yil.
5. Rasulova, N. “Zamonaviy o‘zbek tilining leksik boyligi va uning semantik xususiyatlari”. Toshkent, “Akademnashr” nashriyoti, 2022 yil.
6. Islomov, A. “O‘zbek tilida yangi leksik birliklarning paydo bo‘lishi va ularning semantik xususiyatlari”. Toshkent, “Ilm-fan” nashriyoti, 2023 yil.
7. Yusupova, M. “Globalizatsiya sharoitida zamonaviy o‘zbek adabiy tilining leksik-semantik o‘zgarishlari”. Toshkent, “Ziyo” nashriyoti, 2025 yil.